

mały **WIELKI**
podręcznik

DEMOCRACJI

DROGA DO DOBREJ EDUKACJI NA TEMAT DEMOKRACJI,
PRAW CZŁOWIEKA I KONTROWERSYJNYCH ZAGADNIEŃ

THE EUROPEAN
WERGELAND
CENTRE **WW**

Mały wielki podręcznik demokracji
- Droga do dobrej edukacji na temat demokracji,
praw człowieka i kontrowersyjnych zagadnień

© Europejskie Centrum Wergelanda
© Rada Europy

Projekt i treść: Von Kommunikasjon
Druk: Aksell

Wydrukowano w Norwegii
Zrealizowano przy wsparciu GRANTÓW EOG i
Funduszy Norweskich

theewc.org

Przedmowa

W Europejskim Centrum Wergelanda (EWC) dążymy do osiągnięcia ambitnego celu: sprawienia, by edukacja była drogą do demokracji i praw człowieka w Norwegii i Europie. Aby to osiągnąć, współpracujemy z głównymi podmiotami politycznymi, ale także z osobami i grupami, które spotykamy na swojej drodze. Skupiamy się zarówno na edukacji formalnej, jak i pozaformalnej. To właśnie tutaj pojawiaasz się ty.

We współpracy z Urzędem Miasta Lublin (Polska) mobilizujemy młodzież do uczestnictwa i aktywności obywatelskiej na rzecz bardziej demokratycznego społeczeństwa. Projekt nosi nazwę «Młodzież dla miasta, miasto dla młodzieży». Poprzez ten Mały Wielki Podręcznik chcemy dać młodym ludziom narzędzie z konkretnymi poradami i wskazówkami, które ułatwią skuteczną edukację na rzecz kultury demokratycznej i praw człowieka. Oferując ten Mały Wielki Podręcznik, skupiamy się na tym, abyś czuł/a się komfortowo w roli edukatora / edukatorki.

Na kolejnych stronach prezentujemy wiedzę i narzędzia potrzebne do pracy dotyczącej zagadnień kontrowersyjnych. Omawiamy na przykład, w jaki sposób ty i młodzi ludzie, z którymi pracujesz, możecie reagować na mowę nienawiści, czym są prawa człowieka, jak wpływają one na ciebie i innych itd.

Krótko mówiąc, ten podręcznik ma na celu kształtowanie aktywnych obywateli i obywaterek, a tym samym budowanie bardziej demokratycznego społeczeństwa.

Kiedy myślimy o demokracji, często mamy na myśli parlamenty, wolne wybory, instytucje i prawo. Ale demokratyczna forma rządów zależy od kultury demokratycznej: od tego, jak my, obywatele i obywatelki, żyjemy razem i zachowujemy się wobec siebie nawzajem. Wspólne życie w demokracji polega na dialogu i współpracy, na rozwiązywaniu konfliktów w pokojowy sposób i na aktywnym uczestnictwie w życiu społecznym.

Mamy nadzieję, że ten podręcznik przyczyni się do wzmocnienia umiejętności, których wszyscy potrzebujemy, aby zachować dobre demokratyczne społeczeństwo. Będziesz pracować z wartościami, postawami, umiejętnościami, wiedzą i krytycznym zrozumieniem.

Mamy nadzieję, że niniejszy podręcznik stanie się przydatnym narzędziem w pracy z młodymi ludźmi. Mamy też nadzieję, że pojawią się w nim notatki i rysunki. Liczymy na to, że sprawisz, aby był on twój i że w końcu stanie się tak zużyty, że będziesz musiał/a skontaktować się z nami, aby otrzymać nowy.

Ćwiczenia zawarte w podręczniku zostały opracowane przez Europejskie Centrum Wergelanda. Opierają się one i są inspirowane ćwiczeniami z podręczników Rady Europy dotyczących demokracji i praw człowieka, a także naszymi własnymi doświadczeniami i wiedzą.

Miłej lektury i powodzenia w waszej ważnej pracy!

Jak korzystać z podręcznika

Niniejszy podręcznik jest podzielony na trzy tematy, z których każdy dotyczy różnych aspektów demokracji i obywatelstwa. Pod każdym tematem znajduje się krótkie wprowadzenie i trzy do czterech różnych ćwiczeń, które można wykorzystać w małych lub dużych grupach. Zalecamy najpierw przeczytać krótki wstęp, który wyjaśnia, dlaczego dany temat jest ważny oraz co chcemy osiągnąć. Znajdziesz tam również definicje i istotne informacje, które mogą być przydatne w dyskusjach lub w przypadku pojawienia się pytań podczas kolejnych ćwiczeń.

NIE TRZEBA UŻYWAĆ GO CHRONOLOGICZNIE

Jeśli osoby uczestniczące mają niewielką wiedzę na temat demokracji i praw człowieka, zalecamy rozpoczęcie od ćwiczenia z części 1. Nie ma jednak potrzeby chronologicznego korzystania z podręcznika.

UCZYŃ TĘ KSIĄŻKĘ SWOJĄ WŁASNĄ!

Korzystaj z ćwiczeń, które lubisz najbardziej. Chodzi o to, aby znaleźć odpowiednie narzędzia dla swojej grupy i kontekstu. Same ćwiczenia również można dostosować. Każde z nich można przeprowadzić indywidualnie, ale sugerujemy połączenie dwóch lub więcej ćwiczeń w ramach programu w celu omówienia ważnych kwestii. Na kilku stronach dodaliśmy również pola na notatki. Użyj ich, aby uczynić książkę swoją własną!

WIELKOŚĆ GRUPY I WIEK OSÓB UCZESTNICZĄCYCH

Ćwiczenia są przeznaczone dla młodych ludzi w wieku 13-30 lat, ale można z nich korzystać z młodszymi lub starszymi osobami. Zalecana wielkość grupy jest różna, ale większość ćwiczeń można przeprowadzić z mniejszą lub większą liczbą osób uczestniczących niż sugerowana. Wystarczy zapoznać się z ćwiczeniami wcześniej i dostosować plan do wielkości grupy.

RÓŻNY CZAS

Czas potrzebny na ukończenie każdego ćwiczenia może być różny. Jeśli masz małą grupę, może to pójść szybko, ale w przypadku większej grupy zalecamy zarezerwowanie dodatkowego czasu.

Wskazówki dotyczące realizacji

Prowadzenie programu dotyczącego kwestii, które mogą wzbudzać emocje i różne reakcje wśród osób uczestniczących, może być wyzwaniem. Poniżej zebraliśmy kilka wskazówek, które mogą pomóc w prowadzeniu bezpiecznej rozmowy uwzględniającej różne postawy i punkty widzenia.

Wskazówki te zostały opracowane na podstawie książki «Nauczanie kontrowersyjnych zagadnień».¹

Co ty na to?

Nauczanie wymaga zachowania równowagi dotyczącej sfery osobistej i zawodowej. Chociaż dobrze jest zachować pewne opinie dla siebie, czasami dzielenie się własnymi doświadczeniami może być korzystne dla grupy. Dlatego warto zastanowić się nad własnym stanowiskiem w różnych kwestiach, uświadomić sobie własne stereotypy i uprzedzenia oraz ich wpływ na pracę, zwłaszcza podczas warsztatów.

Jakie są twoje własne przekonania i wartości? Jak wpływają one na osoby uczestniczące? Czy jest coś, na co należy uważać? Czy są jakieś pułapki i jak sobie z nimi poradzić? Zobacz także przegląd różnych ról, które możesz przyjąć - znajdziesz je na stronach 8-10.

Zarezerwuj czas, teraz lub na później

W niektórych grupach różne zagadnienia i ćwiczenia mogą wywoływać reakcje, które mogą prowadzić do dłuższych rozmów niż planowano. Dobrze byłoby mieć do dyspozycji dodatkowy czas. Jeśli nie dotrzesz do końca rozmowy lub poczujesz, że musisz ją zakończyć zbyt wcześnie, dobrze jest zarezerwować czas na kontynuowanie rozmowy w późniejszym terminie. Jeśli musisz ustalić priorytety podczas prowadzenia ćwiczeń, poświęć mniej czasu na wprowadzenie zagadnienia i skup się na końcowych refleksjach i pytaniach, w których każda osoba może uczestniczyć.

Nie ma właściwych odpowiedzi

Działania opisane w tym podręczniku nie mają na celu określenia, co jest dobre, a co złe. Powinny one raczej prowadzić do dobrej dyskusji. Ważne jest, aby słuchać i pozwolić osobom uczestniczącym wysłuchać argumentów innych osób.

Upewnij się, że żadna osoba nie czuje się cenzurowana, ani przez ciebie, ani przez inne osoby w grupie. Pomocne może być wcześniejsze zawarcie

¹ Żyjąc w obliczu kontrowersji. Nauczanie kontrowersyjnych zagadnień w edukacji obywatelskiej i edukacji na rzecz praw człowieka” (Rada Europy, 2016); <https://rm.coe.int/teaching-controversial-issues-polish-final-web/1680944703>

kontraktu grupowego. Wówczas łatwiej będzie zauważyć, jeśli ktoś złamie zasady obowiązujące w grupie.

Z kim prowadzisz rozmowę?

Pamiętaj, aby wziąć pod uwagę profil grupy i okoliczności. Czy młodzi ludzie czują się komfortowo w swoim towarzystwie? Czy czują, że mogą powiedzieć to, co chcą powiedzieć? Czy są przyzwyczajeni do dyskusowania ze sobą? Czy jest to bezpieczne, demokratyczne i otwarte środowisko? Dostosuj pytania i wynikającą z nich dyskusję do tych niuansów. Warto zacząć od ćwiczeń na wzajemnie poznanie się.

Znajdź odpowiednie przykłady

Ćwiczenia i umieszczone w nich pytania do dyskusji są ogólne i odpowiednie dla wielu osób. Zachęcamy do korzystania z aktualnych przykładów lub przypadków, które są bardziej odpowiednie dla danej grupy. Zaangażuj grupę w znalezienie odpowiednich przykładów i sytuacji do dyskusji.

Dyskusja w większej grupie

Przemawianie przed grupą może być trudne. Pozwól osobom uczestniczącym rozmawiać razem w małych grupach bez twojej interwencji, zanim przeprowadzisz większe dyskusje. Może to ułatwić większej liczbie osób zabranie głosu. Czasami trzeba mówić głośno, aby zrozumieć, jak się myśli.²

Co, jeśli ktoś potrzebuje pomocy?

Jeśli chodzi o mowę nienawiści i kontrowersyjne zagadnienia, zalecamy, aby rozpocząć od powiedzenia, że jeśli jakaś osoba doświadczyła czegoś, o czym trudno jest jej mówić lub uważa, że trudno jej uczestniczyć w debatach, zawsze może zrobić sobie przerwę. Jeśli ktoś ma takie trudności, warto z taką osobą porozmawiać indywidualnie po ćwiczeniu.

Zachęcamy do poinformowania osób uczestniczących o tym, gdzie mogą zwrócić się o pomoc.

² The European Wergeland Centre. Time to stand up and change the world. (Dostęp: 02.03.2023 w: <https://theewc.org/content/uploads/sites/7/2021/12/P%C3%A5-tide-%C3%A5-st%C3%A5-opp-og-CHAN-ge-the-world-a-philosophical-conversation.pdf>)

Prowadzenie dyskusji: Twoja rola

Masz prawo do własnych opinii. Nie musi to oznaczać, że trzeba się nimi dzielić z osobami uczestniczącymi. To, jakie stanowisko zajmiesz w dyskusji, wpłynie na jej przebieg, dlatego warto mieć świadomość własnej roli w grupie.

Poniżej znajduje się lista różnych ról, które można przyjąć, a także ich zalety i wady. Dobrym pomysłem może być wcześniejsze poinformowanie osób uczestniczących o twojej roli. Możesz wybrać taką, która pasuje zarówno do ćwiczenia, jak i do twojej osobowości, lub przełączać się między różnymi rolami.

Poniżej znajduje się zaadaptowana wersja ról zaczerpniętych z książki „Nauczanie kontrowersyjnych zagadnień».³

OTWARTE ZAANGAŻOWANIE

Przedstawiasz swój punkt widzenia w dyskusji.

Zalety:

Osoby uczestniczące i tak będą próbowały poznać twoją opinię. W ten sposób, wszystko jest jasne od samego początku.

Szczerść dotycząca wyrażania własnych opinii przyczynia się do budowania zaufania.

Stosuj to podejście tylko wtedy, gdy osoby uczestniczące traktują odmienne opinie z szacunkiem.

Wady:

Może tłumić dyskusję, ponieważ osoby uczestniczące mogą powstrzymać się od wyrażenia punktu widzenia, który różni się od twojego.

Może sprowokować kogoś do przedstawienia silnego argumentu za czymś, w co nie wierzy a raczej tylko po to, aby rzucić ci wyzwanie.

Może być trudno odróżnić fakty od wartości, gdy to właśnie ty jesteś osobą je komunikującą.

³ «Żyjąc w obliczu kontrowersji. Nauczanie kontrowersyjnych zagadnień w edukacji obywatelskiej i edukacji na rzecz praw człowieka” (Rada Europy, 2016); <https://rm.coe.int/teaching-controversial-issues-polish-final-web/1680944703>

NEUTRALNY MODERATOR/MODERATORKA:

Przyjmujesz rolę neutralnego moderatora/neutralnej moderatorki grupy.

Zalety:

Zmniejsza ryzyko nieświadomego wpływania na osoby uczestniczące.

Daje szansę każdej osobie uczestniczyć w otwartej debacie.

Osoby uczestniczące mogą ćwiczyć swoje umiejętności komunikacyjne.

Wady:

Działania i dyskusje mogą być postrzegane jako sztuczne.

Ta strategia może wzmacniać już istniejące postawy i uprzedzenia młodych ludzi.

ZRÓWNOWAŻONE PODEJŚCIE:

Przedstawiasz wiele różnych punktów widzenia na dany temat.

Pros:

Pokazanie, że temat rzadko jest czarny lub biały, jest jednym z kluczowych punktów tego podręcznika, jak również nauczania demokracji i praw człowieka.

Może być konieczna w przypadku dużych różnic zdań w grupie.

Przydatna strategia, gdy informacje są ze sobą sprzeczne.

Możliwość przedstawienia kilku stron danej sprawy, jeśli osoby uczestniczące same do nich nie będą w stanie dojść.

Wady:

Ludzie postrzegają równowagę w różny sposób.

Może to spowodować, że będziesz kontrolować dyskusję, ingerując w celu zachowania równowagi.

OSOBA SOJUSZNICZA:

Stajesz po stronie jednej osoby lub kilku osób.

Zalety

Daje głos osobom marginalizowanym.

Pokazuje innym, jak konstruować argumenty.

Pomaga innym zrozumieć opinie, których nigdy mogliby nie usłyszeć.

Wady

Może być postrzegana jako sposób na promowanie własnych poglądów.

Może być postrzegana jako faworyzowanie.

Może zniechęcić niektóre osoby do przedstawiania swoich argumentów, ponieważ robisz to za nie.

ADWOKAT DIABŁA:

Celowo zajmujesz inne stanowisko niż osoby uczestniczące.

Zalety

Może być skuteczna w pobudzeniu osób uczestniczących do aktywnego udziału w dyskusji.

Może być konieczna, gdy grupa posiada jednorodne opinie.

W razie potrzeby może ożywić dyskusję.

Wady

Jeśli odegrasz tę rolę wystarczająco dobrze, osoby uczestniczące mogą identyfikować się z wyrażanymi przez siebie opiniami.

Może wzmocnić uprzedzenia osób uczestniczących..

CZĘŚĆ 1

DEMOKRACJA I PRAWA CZŁOWIEKA

Demokracja
i prawa człowieka

DEMOKRACJA JEST WAŻNA DLA MŁODYCH LUDZI

Demokracja nie jest czymś, co możemy uznać za pewnik. Niecałe 30% światowej populacji żyje w krajach demokratycznych, a najnowszą tendencją w tych krajach jest to, że stają się mniej demokratyczne.⁴ Globalne kryzysy, takie jak kryzys klimatyczny i pandemia COVID-19, rzuciły wyzwanie demokracjom na całym świecie.

W 2021 r. Civita zapytała młodych ludzi, jakiego polityka by wybrali: takiego, z którego poglądami się zgadzają, nawet jeśli osoba ta narusza zasady demokracji, czy takiego, z którym się nie zgadzają, a który nie narusza zasad demokracji. Połowa respondentów odpowiedziała, że zagłosowałaby na osobę, z którą się zgadza, pomimo braku poszanowania dla zasad demokratycznych.⁵

Jednocześnie młodzi ludzie są bardziej zainteresowani demokracją niż wcześniej, a coraz większa liczba młodych ludzi uważa, że ważne jest, aby żyć w demokratycznie rządzonym kraju.⁶ Aby zabezpieczyć demokrację, musimy pracować nad budowaniem kompetencji demokratycznych. Niniejszy podręcznik ma pomóc w realizacji tego ważnego zadania.

«Wola ludu jest podstawą władzy rządu»

– POWSZECHNA DEKLARACJA PRAW CZŁOWIEKA ONZ Z 1948 R

CZYM JEST DEMOKRACJA?

W demokracji to ludzie podejmują decyzje. Demokracja jest definiowana jako «forma rządów, w której ludzie, rozumiani jako dorośli / dorosłe obywatele / obywatelki kraju, wybierają przedstawicieli, którzy / które kształtują prawo i podejmują ważne decyzje polityczne. W demokracji obywatele i obywatelki uczestniczą również w podejmowaniu decyzji politycznych.»⁷

Demokracja to jednak nie tylko prawo do głosowania i udział w podejmowaniu decyzji politycznych. Demokracja ma kilka wymiarów. Organizacja Narodów Zjednoczonych podsumowuje je w następujący sposób:

- władza należąca do narodu
- prawa człowieka i niezależne sądy
- aktywny udział obywateli
- demokracja jako wspólna podstawa wartości dla ludności.⁸

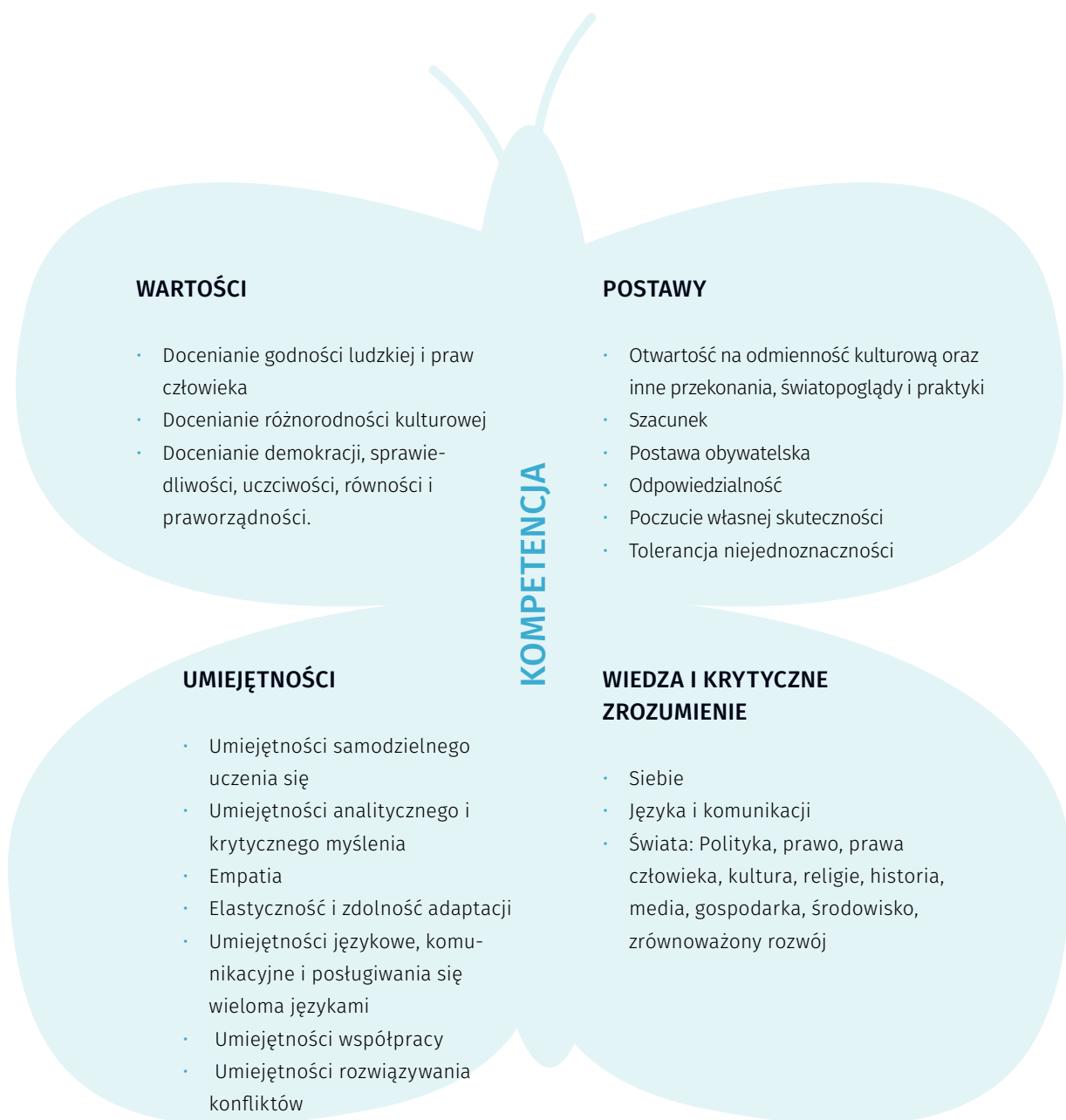
Aby ocenić stopień demokracji w danym kraju, przyglądamy się wszystkim tym wymiarom. Formę rządów w danym kraju można formalnie uznać za rządy narodu. Ale jeśli jego obywatele nie biorą aktywnego udziału, prawa człowieka nie są przestrzegane lub demokracja nie jest wspólną podstawą wartości wśród ludności, nadal nie jest to pełnoprawna demokracja.

Funkcjonowanie demokracji zależy od demokratycznych instytucji, ale te z kolei nie mogą funkcjonować bez zakorzenienia w demokratycznej kulturze - zbiorze wartości, postaw i praktyk.⁹ W ten sposób, prawa człowieka i demokracja są od siebie wzajemnie zależne.

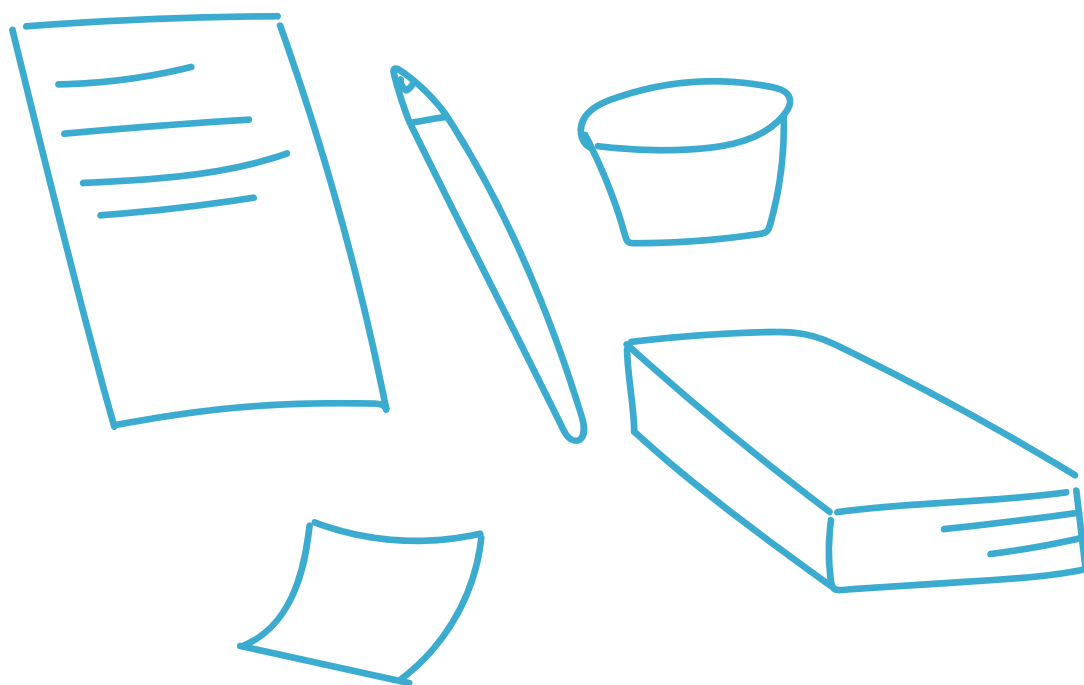
KOMPETENCJE DEMOKRATYCZNE

Jeśli wierzyć danym z Youth Survey, młodzi ludzie są zmotywowani do ochrony demokracji.¹⁰ Aby to osiągnąć, potrzebują kompetencji demokratycznych. Wiąże się to ze znajomością struktur i systemów, ale jeszcze ważniejsze jest budowanie w młodych ludziach przekonania, że ich opinie mają znaczenie i są wysłuchiwane.

Wzmacniając umiejętności demokratyczne, możemy budować to, co nazywamy kulturą demokratyczną. Aby zilustrować, co mamy na myśli, Rada Europy opracowała model opisujący kompetencje, które chcemy rozwijać. Obejmują one wartości, postawy, umiejętności i wiedzę potrzebne do stworzenia trwałej kultury demokratycznej.

ĆWICZENIA

Ćwiczenia w tym rozdziale dotyczą różnych aspektów modelu kompetencji. Umieszczają one prawa człowieka w kontekście demokracji, aby wyjaśnić związek pomiędzy nimi.

ĆWICZENIE 1: OBYWATELSTWO

Jest to ćwiczenie wprowadzające, w którym osoby uczestniczące zastanawiają się nad tym, co oznacza bycie aktywnym uczestnikiem / uczestniczką demokracji. Do tego ćwiczenia można także wrócić po zakończeniu warsztatów.

Przed rozpoczęciem, zapoznaj się ze wskazówkami na stronach 6-7, dotyczącymi przeprowadzania ćwiczeń.

Czas trwania: 15 minut

Liczba osób: 10-30 osób

Potrzebne materiały:

- Długopisy
- Karteczki samoprzylepne
- Tablica/arkusz papieru z nagłówkiem «obywatelstwo» i podtytułem «prawa» oraz „obowiązki»

PRZEBIEG ĆWICZENIA:

1. Porozmawiaj o tym, co to znaczy być obywatelem / obywatelką. Zobacz ramkę poniżej.
2. Powiedz uczestnikom, że wspólnie zastanowimy się, jakie prawa i obowiązki mamy jako obywatele / obywatelki.
3. Rozdaj wszystkim osobom karteczki samoprzylepne i długopisy.
4. Zadać pytanie: Jakie masz prawa jako obywatel / obywatelka? Alternatywnie: Jakie prawa człowieka są ci znane?
5. Poproś osoby uczestniczące o zapisanie swoich odpowiedzi na karteczkach samoprzylepnych (po jednej na karteczkę) i przyklejenie ich na tablicy/ścianie.
6. Powtórz ćwiczenie i zapytaj osoby uczestniczące, jakie obowiązki mają jako obywatele / obywatelki. Pomocnym pytaniem może być: Co każdy/a z nas musi zrobić, aby nasze społeczeństwo było bezpieczne i dobrze się w nim żyło? Poproś osoby uczestniczące o zapisanie swoich odpowiedzi na karteczkach samoprzylepnych (po jednej na karteczkę) i powieszenie ich na ścianie.
7. Na koniec przejrzyj wszystkie notatki i przejdź do refleksji.

Obywatelstwo polega na tym, że wszystkie osoby w społeczeństwie są włączane i mają równy dostęp do praw. Ponadto chodzi o to, by obywatele / obywatelki brali / brały na siebie odpowiedzialność i aktywnie uczestniczyli / uczestniczyły w życiu społecznym.

REFLEKSJA:

- Co stanie się ze społeczeństwem, jeśli prawa człowieka nie będą chronione?
- Co stanie się ze społeczeństwem, jeśli ludzie nie wezmą na siebie odpowiedzialności za demokrację?
- Po wykonaniu innych ćwiczeń opisanych w tym podręczniku możesz powrócić do definicji obywatelstwa i poniższych pytań:
- W jaki sposób to konkretne ćwiczenie było powiązane z byciem obywatelem / obywatelką?
- Jakich praw i obowiązków dotyczyło?
- Jak możemy wykorzystać to, czego się nauczyliśmy / nauczyłyśmy, by być dobrymi obywatelami / obywatelkami.¹¹

ĆWICZENIE 2: GDZIE STOISZ?

Osoby uczestniczące muszą podjąć decyzję dotyczącą demokracji i praw człowieka i zająć miejsce w różnych częściach sali. Nie tylko twierdzenia są tutaj ważne. Liczy się również to, jak słuchasz argumentów, okazywanie szacunku dla innych opinii i czy potrafisz zmienić zdanie podczas trwania ćwiczenia i po wysłuchaniu argumentów innych osób.

Przed rozpoczęciem, zapoznaj się ze wskazówkami na stronach 6-7, dotyczącymi przeprowadzania ćwiczeń.

Czas trwania: 20-40 minut

Liczba osób: 6 lub więcej osób

Potrzebne materiały:

- Wystarczająca przestrzeń dla osób uczestniczących do poruszania się po sali.
- Arkusze z definicjami, zawieszane na ścianie lub rozrzucone po podłodze.

PRZEBIEG ĆWICZENIA:

1. Zapisz różne definicje demokracji na papierze i rozrzuć arkusze po sali. Listę definicji można znaleźć na stronie 19.
2. Przeczytaj definicje na głos. Daj osobom uczestniczącym chwilę na zastanowienie się i poproś je o to, aby stanęły przy definicji, która najbardziej im się podoba.
3. Powiedz im, że nie ma dobrej lub złej odpowiedzi; wszystkie są poprawnymi definicjami demokracji.
4. Gdy osoby uczestniczące się ustawią, zapytaj niektóre z nich:
 - Dlaczego wybrałeś/aś ten punkt widzenia?
 - Czy ktoś chce zmienić miejsce po usłyszeniu różnych argumentów?
 - Jeśli ktoś zmienia miejsce: Co sprawiło, że zmieniłeś / zmieniłaś miejsce?
5. Omów różne definicje demokracji. Ćwiczenie można zakończyć w tym miejscu, ale jeśli masz czas, możesz kontynuować po raz kolejny zadając pytania z punktu 4.
6. Poproś wszystkie osoby, aby ponownie zebrały się w jednej grupie. Rozwieś kartki papieru z napisami «zdecydowanie się zgadzam», «raczej się zgadzam», «raczej się nie zgadzam» i «zdecydowanie się nie zgadzam». Wyjaśnij, że teraz odczytasz kilka stwierdzeń, a osoby uczestniczące powinny ustawić się zgodnie ze swoją opinią dotyczącą przeczytanego stwierdzenia.
7. Przeczytaj stwierdzenia jedno po drugim i poproś osoby uczestniczące o ustawienie się przy odpowiedniej kartce. Po każdym stwierdzeniu, zapytaj poszczególne osoby, dlaczego zajęły dane miejsce.
8. Gdy wszystkie stwierdzenia zostaną omówione i przedyskutowane, zbierz wszystkich razem w celu ostatecznego podsumowania.

W tym ćwiczeniu ważne jest, aby pozwolić osobom uczestniczącym zmienić zdanie poprzez zajęcie innego miejsca na sali.

REFLEKSJA:

- Czy uważasz, że istnieją dobre i złe odpowiedzi na odczytane stwierdzenia, czy raczej chodzi o osobiste opinie?
- Czy sprzeczne punkty widzenia wpłynęły na Twoją perspektywę? Jeśli tak, to w jaki sposób? Jeśli nie, to dlaczego?
- Czy byłeś zaskoczony/a różnicami zdań lub ich brakiem odnośnie różnych stwierdzeń?
- Czy to dobrze, że się nie zgadzamy? Dlaczego? Dlaczego nie?
- Czy były takie stwierdzenia, które sprawiały wam kłopot w podjęciu decyzji. Jeśli tak, to dlaczego?
- Dlaczego słuchanie siebie nawzajem jest ważne w demokracji?

DEFINICJE I ROSZCZENIA:

Definicje demokracji. Użyj wszystkich lub wybranych.

- Demokracja może być rozumiana jako «władza ludzi»: System rządów, który zależy od woli ludzi. (Rada Europy)
- Demokracja, zwana również rządami narodu, to forma rządów, w której naród, rozumiany jako dorośli obywatele danego kraju, wybiera przedstawicieli, którzy kształtują prawo i podejmują ważne decyzje polityczne. (Duża norweska encyklopedia)
- Demokracja to ustrój polityczny, w którym władzę sprawuje społeczeństwo poprzez swych przedstawicieli; też: państwo o takim ustroju; forma organizacji życia społecznego, w której wszyscy uczestniczą w podejmowaniu decyzji i szanują prawa i wolność innych ludzi (Słownik Języka Polskiego PWN)
- Demokracja to sposób rządzenia krajem, w którym każdy może uczestniczyć i pomagać w podejmowaniu decyzji. (Departament edukacji norweskiego parlamentu)
- Jest to forma rządów, w której większość ludzi, poprzez wybór zgromadzenia narodowego, ma decydujący wpływ polityczny, a mniejszość ma możliwość promowania swoich poglądów (Det Norske Akademi's Ordbok).
- Demokracja (od greckiego demos, «lud» i kratos, «rządzić») różni się od form rządów, takich jak autokracja, oligarchia i merytokracja, w których władzę sprawuje tylko jedna osoba lub niewielka grupa. (Civita, słownik polityczny)
- Demokracja to forma rządów, w której władzę sprawują obywatele / obywatelki. Podstawową ideą demokracji jest to, że poprzez wolną i otwartą dyskusję każda osoba ma możliwość wpływania na decyzje dotyczące własnego dobrostanu. (Centrum Antyrasistowskie)
- Demokracja oznacza przestrzeń, w której szanowane są prawa człowieka i podstawowe wolności oraz w której ludzie mają wolną wolę. Ludzie mają wpływ na decyzje i mogą pociągać decydentów do odpowiedzialności. (ONZ)

Poniżej znajduje się kilka stwierdzeń, z których możesz skorzystać, ale możesz też stworzyć własne.

- Wszystkie opinie są równie cenne.
- Rząd powinien zawsze stawiać swój kraj na pierwszym miejscu.
- Mogę mówić, co chcę, pod warunkiem, że to żart.
- Niektóre opinie i postawy powinny być nielegalne.
- Demokracja jest najlepszą formą rządów dla społeczeństwa.
- Zawsze należy starać się zgadzać w kwestiach politycznych.
- Bogactwo powinno być równo rozdzielone między wszystkich.
- Moje prawa i wolności mogą ograniczać prawa i wolności innych.
- Polska jest krajem równości.
- Całkowite wyeliminowanie ubóstwa jest niemożliwe.
- Wolność słowa nigdy nie powinna być ograniczana.
- Dobrze jest żyć w zróżnicowanym społeczeństwie.
- Biedne kraje powinny skoncentrować się na zapewnieniu podstawowych standardów życia dla wszystkich, zanim skupią się na prawach obywatelskich i politycznych swoich obywateli, takich jak wolność od dyskryminacji.
- Nie ma sensu mieć praw człowieka, jeśli nie możemy zagwarantować, że wszyscy mają do nich dostęp.
- Wolałbym / wolałabym wybrać polityka, z którym się zgadzam, ale który uważa, że czasami trzeba zrezygnować z demokracji, niż polityka, z którym zdecydowanie się nie zgadzam, ale który wyraźnie opowiada się za demokracją.
- Demokracja powinna skupić się na rozwiązywaniu pierwotnych przyczyn imigracji w krajach pochodzenia, a nie na przyjmowaniu uchodźców / uchodźczyń.
- Zezwolenie osobom uchodźczym na wjazd do kraju bez rygorystycznych procesów kontroli może stanowić zagrożenie dla bezpieczeństwa kraju przyjmującego.
- Udział młodych uchodźców / uchodźczyń w procesach demokratycznych powinien być ograniczony do czasu uzyskania przez nich / przez nie pełnego statusu obywatela / obywatelki.

ĆWICZENIE 3: BALON

W tym ćwiczeniu osoby uczestniczące muszą zdecydować, z których praw człowieka zrezygnowałyby w pierwszej kolejności, a z których na końcu. Poznają niektóre z istniejących praw człowieka i rozumieją, w jaki sposób wpływają one na siebie nawzajem. Ponadto mogą porozmawiać o tym, co te prawa oznaczają dla jednostek i społeczeństwa.

Przed rozpoczęciem, zapoznaj się ze wskazówkami na stronach 6-7, dotyczącymi przeprowadzania ćwiczeń.

Czas trwania: 45 minut

Liczba osób: Od 6 osób

Potrzebne materiały:

- Miejsce do siedzenia w grupach.
- Papier, długopisy i nożyczki dla każdej grupy.
- Ośiem praw człowieka. Możesz skorzystać z zamieszczonej w tym ćwiczeniu listy lub wybrać te, które najbardziej ci odpowiadają i pasują do twojej grupy.

PRZEBIEG ĆWICZENIA:

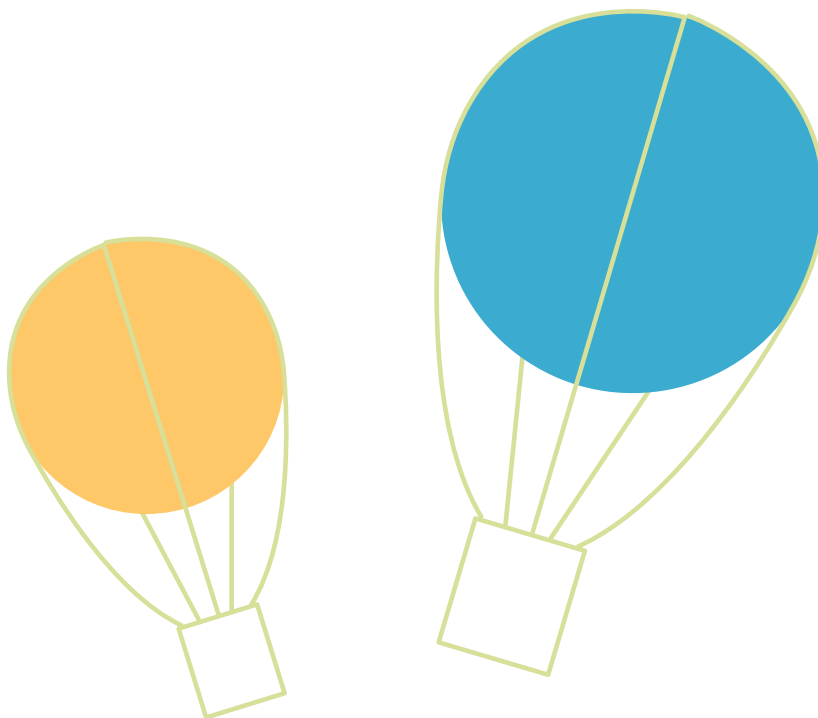
1. Podziel osoby uczestniczące na grupy i rozdaj im papier, długopisy i nożyczki.
2. Omów prawa człowieka, które pojawią się w tym ćwiczeniu. Upewnij się, że wszystkie osoby je rozumieją. Poproś grupy o zapisanie tych praw i wycięcie ich, tak aby miały osiem karteczek do pracy.
3. Powiedz osobom uczestniczącym: «Wybieramy się na przejażdżkę balonem na ogrzane powietrze. Wyobraźcie sobie, że lecimy nad morzem i lądem, miastami i lasami. Mamy dobrą prędkość i wszystko jest w idealnym porządku. Nagle zbliżamy się do wysokiej góry, nad którą musimy przelecieć. Jeśli nie nabierzemy wysokości, zderzymy się z górą».
4. Wyjaśnij, że aby zwiększyć wysokość, musimy wyrzucić kilka worków z piaskiem. Po wyrzuceniu worka z piaskiem, nie możemy go odzyskać. Worki z piaskiem, które mamy na pokładzie, to prawa człowieka, które właśnie zapisaliśmy. Zadanie polega na zdecydowaniu, które worki z piaskiem osoby uczestniczące wyrzuciłyby jako pierwsze, a które chciałyby zachować tak długo, jak to możliwe. W jakiej kolejności będziemy wyrzucać poszczególne prawa człowieka?
5. Zaproponuj następujące wskazówki:
 - Czy którekolwiek z praw są zawarte w pozostałych prawach?
 - Czy są jakieś prawa, które są szczególnie ważne dla naszej demokracji?
 - Czy któreś z praw jest szczególnie ważne dla zaspokojenia twoich osobistych potrzeb?
6. Uruchom minutnik i pozwól grupom omówić kolejność. Co minutę mów, że góra jest coraz bliżej i trzeba wyrzucić jedno prawo człowieka. Poproś grupy o ponumerowanie karteczek przed wyrzuceniem ich na podłogę.
7. Po zakończeniu tej części ćwiczenia, poproś osoby uczestniczące o zebranie karteczek i posortowanie ich zgodnie z kolejnością, w jakiej zostały odrzucone. Przejdź do podsumowania.

REFLEKSJA:

- Z których praw człowieka zrezygnowaliście / zrezygnowałyście najpierw, a które zachowaliście / zachowałyście do końca?
- Jak wyglądało uzgadnianie kolejności wyrzucania karteczek z prawami człowieka? Co sprawiało wam trudności, a co było łatwe?
- Jakich kryteriów użyto do ustalenia kolejności?
- Jak myślicie, jakie mogą być konsekwencje pozbawienia kogoś niektórych praw, zarówno dla jednostki, jak i dla społeczeństwa?
- Jaki jest związek między prawami człowieka a demokracją?
- Czy znacie jakieś inne prawa człowieka? Czy uwzględnienie niektórych z tych praw w ćwiczeniu ułatwiłoby czy utrudniłoby waszą pracę?

Prawa człowieka

Poniżej znajdziecie sugestie dotyczące praw człowieka, z których możecie skorzystać, ale możecie też wybrać inne. Więcej informacji można znaleźć tutaj: <https://www.ohchr.org/en/human-rights/universal-declaration/translations/polish-polski>

- ART. 4 Zakaz niewolnictwa**
Nikt nie ma prawa traktować cię jak niewolnika, ani ty nie możesz nikogo zniewalać.
- ART. 7 Prawo do równości wobec prawa**
Prawo jest takie samo dla wszystkich i powinno być stosowane w taki sam sposób wobec wszystkich osób.
- ART. 11 Domniemanie niewinności**
Zgodnie z prawem jesteś uważany/a za niewinnego / niewinną do czasu udowodnienia winy. To nie ty musisz udowodnić, że jesteś niewinny / niewinna.
- ART. 13 Swoboda przemieszczania się**
Masz prawo swobodnego poruszania się i wyboru miejsca zamieszkania w granicach każdego państwa oraz masz prawo opuścić jakikolwiek kraj, włączając w to swój własny, i powrócić do swego kraju.
- ART. 15 Prawo do posiadania obywatelstwa**
Masz prawo należeć do kraju i posiadać obywatelstwo. Nie można ci go arbitralnie odebrać.
- ART. 18 Wolność myśli, sumienia i wyznania**
Każda osoba ma prawo do swobodnego manifestowania swojej religii, do jej zmiany, do praktykowania jej w pojedynkę lub z innymi, lub do niewyznawania żadnej religii.
- ART. 19 Wolność wyrażania opinii**
Każda osoba ma prawo do posiadania opinii oraz wymiany informacji i poglądów z innymi. Można wyrażać wszystko, o ile nie narusza to praw innych osób.
- ART. 20 Wolność zgromadzeń**
Masz prawo do organizowania i uczestniczenia w pokojowych spotkaniach, które nie zagrażają bezpieczeństwu innych.
- ART. 26 Prawo do edukacji**
Masz prawo chodzić do szkoły i kontynuować naukę w takim zakresie, w jakim chcesz. Edukacja powinna promować zrozumienie, tolerancję i przyjaźń między wszystkimi narodami, grupami rasowymi i religijnymi.

CZĘŚĆ 2

KONTROWERSYJNE ZAGADNIENIA

«Uczenie się, jak angażować się w dialog z ludźmi, których wartości różnią się od naszych własnych i jak je szanować, ma kluczowe znaczenie dla procesu demokratycznego i jest niezbędne dla ochrony i wzmocnienia demokracji oraz promowania kultury praw człowieka..»¹³

Kontrowersyjne zagadnienia mogą wywoływać silne emocje, podziały i gorące dyskusje. Czasami bezpieczniej jest unikać rozmów na takie tematy, jak religia, seksualność czy rasizm, jeśli wiemy, że przy stole są ludzie mający różne opinie. Jednak umiejętność radzenia sobie z różnicami zdań i słuchania ich jest niezbędna do zapewnienia demokracji inkluzywnej, która obejmuje wspólne życie w społeczeństwie, ponieważ kwestie emocjonalne stanowią centralną część motywacji do działań politycznych.¹⁴ Zagadnienia kontrowersyjne mogą ostatecznie motywować do ekstremalnych działań politycznych, ale mogą również motywować i angażować nas do udziału w polityce i demokracji.

CZYM JEST KONTROWERSYJNE ZAGADNIENIE?

Kontrowersja odnosi się do niezgody, podziału lub sporu.¹⁵ Zagadnienia kontrowersyjne mogą mieć charakter lokalny lub globalny. Mogą dotyczyć budowy centrum handlowego, zamknięcia klubu młodzieżowego lub globalnych celów emisji dwutlenku węgla. Sytuacje mogą być długoterminowe (takie jak konflikt izraelsko-palestyński) lub nagłe (takie jak ograniczenia podczas pandemii koronawirusa).

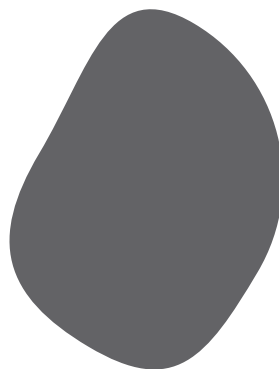
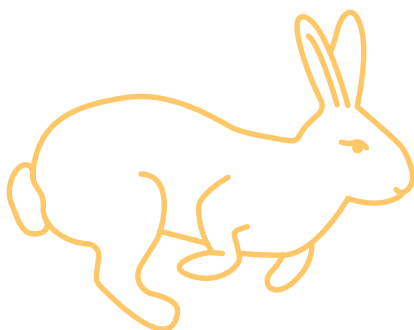
Stopień kontrowersji wokół danego tematu różni się w zależności od czasu i miejsca. Temat, który jest kontrowersyjny w jednym kraju, może być prawie nieistotny w innym. Temat, który był postrzegany jako kontrowersyjny pięćdziesiąt lat temu, dziś może być postrzegany jako zupełnie zwyczajny. To, co łączy te zagadnienia, to fakt, że budzą one w nas emocje, a nasze stanowisko w danej sprawie wydaje się dla nas ważne. Często stanowisko to staje się wyznacznikiem tożsamości, która zamienia każdą napotkaną niezgodę na atak na to, kim jesteśmy. «Emocje mają znaczenie polityczne i relacyjne, ponieważ wpływają na to, z kim się identyfikujemy i z kim czujemy bliskość, a kogo i co rozumiemy jako odmienne»¹⁶.

ŻYCIE W CYFROWEJ BAŃCE

Dla młodych ludzi, którzy w dużej mierze korzystają z mediów społecznościowych jako źródła wiadomości, rozpoznawanie i omawianie kontrowersyjnych zagadnień jest szczególnie ważną umiejętnością.¹⁷ Chociaż Internet umożliwia spotkanie się z wieloma opiniami i wartościami, nasze nawyki związane z mediami cyfrowymi stwarzają również ryzyko, że nasz własny punkt widzenia zostanie potwierdzony, a nie zakwestionowany. Poszukiwanie informacji, przynależności i akceptacji może zaprowadzić nas do baniek internetowych. Zamiast poszerzać nasze horyzonty, algorytmy podsuwają nam tylko jedną wybraną perspektywę. Może to utrudniać sprawdzanie faktów, osłabiając naszą zdolność do zdobywania nowych informacji i zmiany postaw. Może to również doprowadzić do sytuacji, w których pewne zagadnienia staną się jeszcze bardziej kontrowersyjne, ponieważ gdy otrzymujemy tylko informacje, które potwierdzają to, co już wiemy, nigdy nie napotykając na sprzeciw, dostrzegamy większy dystans między tymi, którzy się z nami zgadzają, a tymi, którzy myślą inaczej.

ODWAŻ SIE O TYM MÓWIĆ

Młodzi ludzie twierdzą, że ważne jest, aby zajmować się takimi kwestiami, jak krytyczne myślenie, rasizm, wartości demokratyczne i tolerancja.¹⁸ Mówienie o zagadnieniach kontrowersyjnych może pomóc nam stać się demokratycznymi obywatelami / obywatelkami, którzy / które są otwarci / otwarte, ciekawi / ciekawe i gotowi / gotowe zrozumieć i szanować innych, nawet jeśli mają inne punkty widzenia. Aby jednak odważyć się rozmawiać o kontrowersyjnych zagadnieniach, potrzebne jest bezpieczne i demokratyczne środowisko. Ważne jest również posiadanie odpowiedniego słownictwa. Wiedza na temat demokracji, wolności słowa i praw człowieka może ułatwić podejmowanie trudnych dyskusji.¹⁹

ĆWICZENIA

Poniższe strony zawierają narzędzia do rozmowy na kontrowersyjne tematy. Zachęcamy do zapoznania się ze wskazówkami dotyczącymi tworzenia bezpiecznego środowiska na stronach 6-7 przed rozpoczęciem, aby każda osoba czuła, że może aktywnie uczestniczyć w dyskusji.

ĆWICZENIE 1: KRĄG ZAUFANIA

W tym ćwiczeniu osoby uczestniczące zapisują, komu ufają, a następnie biorą pod uwagę płeć, poziom wykształcenia, kolor skóry i religię tych osób. W ten sposób osoby uczestniczące mogą zastanowić się nad tym, jak i dlaczego lubimy słuchać ludzi, którzy są do nas podobni, oraz co to oznacza dla naszej demokracji.

Przed rozpoczęciem, zapoznaj się ze wskazówkami na stronach 6-7, dotyczącymi przeprowadzania ćwiczeń.

Czas trwania: 20 minut

Liczba osób: Od 4 osób

Potrzebne materiały:

- Kopia formularza na następnej stronie dla każdej osoby uczestniczącej
- Kartka papieru i długopis dla każdej osoby

PRZEBIEG ĆWICZENIA:

1. Daj każdej osobie czystą kartkę papieru i długopis. Poproś je o zapisanie imion sześciu osób, którym ufają, a które nie są członkami ich rodziny. Mogą to być osoby, które znają osobiście lub różne osoby publiczne. Podkreśl, że nie muszą nikomu pokazywać swojej listy.
2. Rozdaj osobom uczestniczącym formularz w tabelkę. Poproś o wpisanie wybranych przez nie osób, którym ufają w kolumnie «Imię» i wypełnienie pozostałych cech tych osób.
3. Gdy wszystkie osoby wypełnią formularz, możesz poprosić osoby uczestniczące o omówienie pytań znajdujących się na tej stronie (Pytania do osób uczestniczących) w parach lub w grupach.
4. Podkreśl ponownie, że nie muszą dzielić się swoją listą, a celem tego ćwiczenia jest raczej zwrócenie uwagi na naszą tendencję do szukania kontaktu z ludźmi, którzy są do nas podobni, a także na konsekwencje takiego postępowania.

PYTANIA DO OSÓB UCZESTNICZĄCYCH:

- Czy osoby w waszych formularzach są do was podobne?
- Jak zróżnicowana jest grupa osób, którym ufasz? Dlaczego tak jest?
- Czy mamy tendencję do ufania ludziom, którzy są do nas podobni? Dlaczego tak się dzieje?
- Czy są osoby w grupie, które mają formularze z osobami bardziej zróżnicowanymi? Jeśli tak, czy mają jakieś przemyślenia na temat przyczyn takiego stanu rzeczy?
- Jaką rolę odgrywają tu stereotypy? Jak stereotypy rozwijają się w czasie?
- Jakie konsekwencje może mieć ta sytuacja na to, jak postrzegamy innych? Dla osób należących do mniejszości? Dla naszego społeczeństwa?
- Co możemy zrobić, aby temu przeciwdziałać?

ĆWICZENIE 2: JAK SIĘ CZUJESZ?

W tym ćwiczeniu osoby uczestniczące określają, o jakich kwestiach mogą swobodnie rozmawiać, umieszczając się na skali od «bardzo niekomfortowo» do „bardzo komfortowo». Nie jest to rozmowa mająca na celu uzyskanie różnych opinii na kontrowersyjne tematy. Jest to raczej rozmowa na temat tego, o czym trudno jest dyskutować i co się może stać z demokracją, jeśli będziemy unikać tych tematów.

Przed rozpoczęciem, zapoznaj się ze wskazówkami na stronach 6-7, dotyczącymi przeprowadzania ćwiczeń.

Czas trwania: 20 minut

Liczba osób: Od 10 osób

Potrzebne materiały:

- Karteczki samoprzylepne i długopisy dla wszystkich osób.
- Znaki „Bardzo komfortowo» i «Bardzo niekomfortowo”.
- Przestrzeń do swobodnego poruszania się po sali.

PRZEBIEG ĆWICZENIA:

1. Upewnij się, że wszystkie osoby rozumieją, czym są kontrowersyjne zagadnienia.
2. Poproś osoby uczestniczące o zapisanie na karteczkach kwestii, które postrzegają jako kontrowersyjne. Byłoby miło, gdyby wszystkie osoby to zrobiły, ale jeśli znalezienie kwestii jest trudne, możesz również wybrać je z poniższej listy. Kwestie mogą być ogólne lub szczegółowe. Następnie, zbierz karteczki od osób uczestniczących.
3. Zawieś tabliczki z napisami «Bardzo komfortowo» i «Bardzo niekomfortowo» po przeciwnych stronach sali. Możesz narysować linię (kredą lub taśmą) na podłodze między znakami, aby uwzględnić różnice między nimi.
4. Podnieś kartkę papieru i przeczytaj zapisany na niej temat. Poproś osoby uczestniczące, aby stanęły na linii zgodnie ze stopniem, w jakim czują się komfortowo lub niekomfortowo rozmawiając na ten temat. Przed wybraniem pozycji na linii osoby uczestniczące mogą wyjaśnić, na czym może polegać rozmowa na ten temat. Powtarzaj ten krok, aż wszystkie karteczki zostaną odczytane.
5. Przejdź do pytań do refleksji.

PYTANIA DO REFLEKSJI:

- Dlaczego o niektórych zagadnieniach trudno się rozmawia?
- Czy mieliście / miałyście problem z określeniem stopnia komfortu dotyczącego rozmowy na dany temat? Dlaczego?
- Dlaczego niektóre kwestie są łatwiejsze lub trudniejsze do omówienia dla niektórych osób?
- Co się stanie, jeśli nie będziemy o tym rozmawiać?
- Co się stanie, jeśli porozmawiamy o tych kwestiach?

SUGEROWANIE ZAGADNIENIA:

Aborcja
Energia odnawialna
Szczepionki
Izrael / Palestyna
Gender
Używanie nakrycia głowy w różnych religiach
Prawo dotyczące usług seksualnych
Inwestycje w przemysł zbrojeniowy
Orientacje seksualne
Krzywdzenie dzieci
Kazirodztwo
Pedofilia
Dieta wegańska
Rasizm
Prawicowy ekstremizm
Lewicowy ekstremizm
USA
Rosja
Chiny
Inwigilacja / śledzenie obywateli i obywaterek
Kontrole na granicy

Źródło ćwiczenia:

To ćwiczenie pochodzi z pakietu szkoleniowego «Żyjąc w obliczu kontrowersji. Nauczanie kontrowersyjnych zagadnień w edukacji obywatelskiej i edukacji na rzecz praw człowieka» (Rada Europy, 2016, s. 70-71). Na potrzeby seminarium Thorvalda Stoltenberga w 2020 r. dostosowaliśmy to ćwiczenie do użytku online i dla grupy docelowej seminarium.

ĆWICZENIE 3: CO WIEMY?

To ćwiczenie stawia przed osobami uczestniczącymi wyzwanie dotyczące znalezienia dobrych pytań do bezpiecznej rozmowy na tematy kontrowersyjne.

Przed rozpoczęciem, zapoznaj się ze wskazówkami na stronach 6-7, dotyczącymi przeprowadzania ćwiczeń.

Czas trwania: 45 minut

Liczba osób: Od 15 osób

Potrzebne materiały:

- Zdjęcia ilustrujące trzy lub więcej kontrowersyjne zagadnienia. Można wykorzystać zarówno tematy lokalne, jak i globalne.
- Miejsce do pracy w grupach.
- Duży arkusz papieru dla każdej grupy.
- Przybory do pisania dla każdej grupy.

PRZEBIEG ĆWICZENIA:

1. Znajdź fotografie ilustrujące różne kontrowersyjne zagadnienia. Wydrukuj je i przyklej na dużych arkuszach (jeden obraz na arkusz), z tematem jako nagłówkiem.
2. Podziel osoby uczestniczące na grupy i zapewnij każdej z nich krzesła i stoły. Rozdaj im arkusze papieru ze zdjęciami.
3. Każda grupa powinna omówić temat, który widzi przed sobą i zapisać wszystkie pytania, które się z nim wiążą. Mogą to być pytania typu «Co?», «Kiedy?», «Gdzie?», «Kto?», «Jak?» i «Dlaczego?».
4. Po 2-3 minutach grupy przechodzą do nowego stołu, gdzie omawiają pytania sformułowane przez poprzednią grupę i próbują na nie odpowiedzieć. Grupy mogą również dodać pytania, których ich zdaniem brakuje. Kontynuuj przez kilka minut. Nie ma znaczenia, jeśli nie uda im się odpowiedzieć na wszystkie pytania.
5. Grupy ponownie przechodzą do kolejnego stolika. Grupy mogą kontynuować odpowiadanie na pytania, na które już udzielono odpowiedzi, wymyślać kontrargumenty lub zadawać nowe pytania.
6. Gdy wszystkie grupy przejdą przez wszystkie zagadnienia, każda osoba może przejść się po pokoju i przeczytać pytania i odpowiedzi.
7. Gdy wszyscy poczują się gotowi, możesz zakończyć i zebrać osoby uczestniczące na końcowe podsumowanie.

PYTANIA DO REFLEKSJI:

- Co wam sprawiało trudność w czasie tego ćwiczenia?
- Co sądzicie o prowadzeniu tych rozmów w formie pisemnej? Czy rozmowa twarzą w twarz wyglądałaby inaczej?
- Czy na niektóre pytania łatwiej znaleźć odpowiedź niż na inne? Dlaczego?
- Czy uzgodniliście odpowiedzi?
- Na co należy zwrócić uwagę podczas omawiania tych zagadnień?

CZĘŚĆ 3

MOWA NIENAWIŚCI I WOLNOŚĆ SŁOWA

MŁODZI LUDZIE SĄ NARAŻENI NA MOWĘ NIENAWIŚCI

«Spotykanie się ze sobą pomimo różnych punktów widzenia, ideologii, doświadczeń i wartości może stanowić wyzwanie, ale ma fundamentalne znaczenie dla wolnego i demokratycznego społeczeństwa»²⁰

Młodzi ludzie są szczególnie narażeni na mowę nienawiści, zwłaszcza w świecie cyfrowym. 25% młodych ludzi (w wieku 16-20 lat) doświadczyło mowy nienawiści w Internecie, podczas gdy tylko 4% ogółu populacji może powiedzieć to samo.²¹ Może to prowadzić do unikania publicznych dyskusji i debat.²² W rezultacie tracimy ważne głosy i perspektywy. Jest to zatem problem demokracji.

«Trudno jest wyznaczyć wyraźną granicę dla tego, które wyrażenia są szkodliwe, a które stanowią naturalną część przestrzeni ekspresji»²³.

Mowę nienawiści można zdefiniować jako «wyrażenia, które szerzą lub podżegają do nienawiści wobec osoby na podstawie grupy, do której należy»²⁴. Typowymi przykładami tożsamości grupowej mogą być płeć, pochodzenie etniczne, religia, orientacja seksualna i niepełnosprawność. Mowa nienawiści często wywołuje strach i niepewność, nie tylko u jednostki, ale u każdej osoby, która identyfikuje się z osobą lub osobami, które są narażone na takie wypowiedzi. Mowa nienawiści ma wiele form: może być słowna lub demonstrowana fizycznie poprzez ruchy ciała; jej cyfrowe odmiany mogą pojawiać się w prywatnych wiadomościach, czatach, mediach społecznościowych, zamkniętych grupach i otwartych rozmowach.²⁵

Według badania przeprowadzonego przez Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Uchodźców (UNHCR) 72% uchodźców zgłosiło, że doświadcza zwiększonego niepokoju, depresji i objawów zespołu stresu pourazowego (PTSD) w wyniku skierowanej przeciwko nim mowy nienawiści.²⁶

PROBLEM DEMOKRACJI

Oprócz tego, że mowa nienawiści jest krzywdząca i uciążliwa dla osób nią dotkniętych, stanowi ona problem dla demokracji, ponieważ ogranicza i podważa wolność wypowiedzi. Wolność wypowiedzi to wolność, w ramach której wszyscy ludzie mogą wyrażać to, co myślą, ale także wolność do niewyrażania swoich poglądów. Ponadto wolność wypowiedzi obejmuje wolność informacji: prawo do wymiany informacji z innymi.²⁷ Aby demokracja mogła funkcjonować, niezbędne jest, aby ludzie mogli swobodnie mówić, co myślą i nie zgadzać się w debacie publicznej. Kiedy mowa nienawiści dotyka grupy lub mniejszości, które zabierają głos, istnieje ryzyko, że wycofają się i nie będą reprezentowane w debacie.

OGRANICZENIA WOLNOŚCI SŁOWA

Wolność słowa nie oznacza, że można mówić, co się chce w dowolnym momencie. Nie jest ona absolutna. Możesz zostać oskarżony / oskarżona o mowę nienawiści, jeśli dotyczy ona między innymi koloru skóry, narodowości, religii, orientacji seksualnej, tożsamości płciowej lub niepełnosprawności (zobacz ramkę z faktami). Wolność słowa oznacza jednak, że skazanie osoby za mowę nienawiści wymaga wysiłku. Wiele przypadków mowy nienawiści pozostaje legalna.

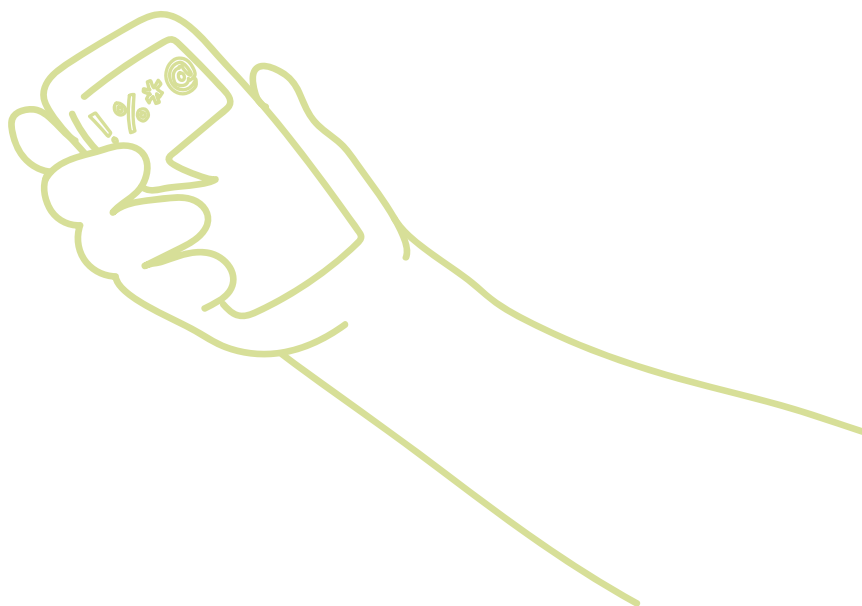
Aby debata publiczna była bezpieczna, warto dyskutować o tym, co jest nielegalne. Być może jeszcze ważniejsze jest jednak omówienie tego, co jest legalne, ale nadal nie jest w porządku. Kiedy mówimy o wolności słowa, możemy również rozważyć osobistą odpowiedzialność za przeciwstawianie się stwierdzeniom, z którymi się nie zgadzamy, i mówienie głośno, gdy uważamy, że ktoś przekracza granicę.

Ćwiczenia na kolejnych stronach pomagają zrozumieć, w jaki sposób słowa mogą wpływać na ludzi i co to oznacza dla jednostek, grup i społeczeństwa. Mamy nadzieję, że osoby uczestniczące zastanowią się nad własnymi poglądami, aby lepiej zrozumieć, w jaki sposób są postrzegane przez innych, i że nauczą się języka i narzędzi, które ułatwią rozpoznawanie i reagowanie na słowa, które przekraczają granicę.

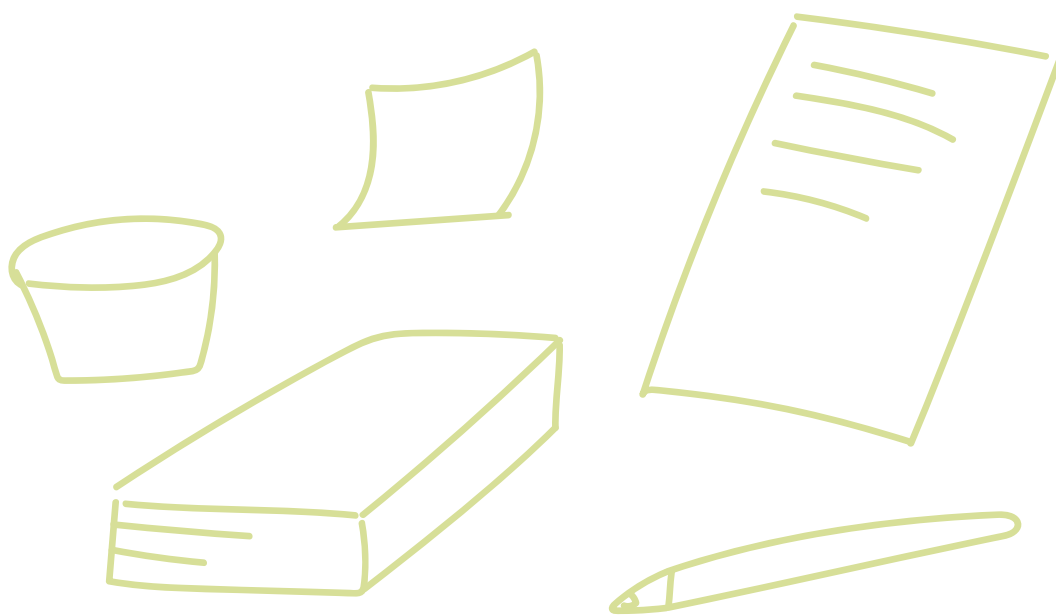
RZECZY, KTÓRE UTRUDNIAJĄ WYRAŻANIE SIEBIE, WEDŁUG RADY DS. WOLNOŚCI WYPOWIEDZI MŁODZIEŻY W NORWEGII:

- strach przed niewystarczającą wiedzą, kompetencjami i doświadczeniem
- obawa, że to, co ktoś powie (zwłaszcza w mediach społecznościowych), zostanie wykorzystane przeciwko nam na późniejszym etapie (na przykład w związku z poszukiwaniem pracy) lub wyrwane z kontekstu podczas wydarzeń towarzyskich
- strach przed tym, że ci, którzy zabiorą głos, zostaną okrzyknięci reprezentantami danej grupy
- ograniczona przestrzeń i czas na dobre dyskusje, głównie w szkole

Czy mowa nienawiści jest
zawarta w prawie karnym
w twoim kraju?

ĆWICZENIA

ĆWICZENIE 1: MOJE PRZYWILEJE

Osoby uczestniczące identyfikują przywileje, z których korzystają i omawiają, w jaki sposób wpływają one na możliwości i postawy ich samych oraz innych osób. Dzięki temu procesowi osoby uczestniczące zwiększają szacunek i otwartość na innych a także zwiększają swoją świadomość społeczną.

Przed rozpoczęciem, zapoznaj się ze wskazówkami na stronach 6-7, dotyczącymi przeprowadzania ćwiczeń.

Czas trwania: 30 minut

Liczba osób: Od 4 osób

Potrzebne materiały:

- Lista przywilejów z następnego strony dla każdej osoby uczestniczącej

PRZEBIEG ĆWICZENIA:

1. Rozpocznij ćwiczenie od rozmowy o tym, co to znaczy mieć przywilej i być uprzywilejowanym / uprzywilejowaną. Na przykład możesz zasugerować, że wiąże się to z posiadaniem przewagi, której inni nie mają, co jest pomocne w różnych sytuacjach życiowych.
2. Rozdaj listę przywilejów każdej osobie uczestniczącej i przejrzyjcie ją wspólnie, upewniając się, że wszystkie osoby ją rozumieją.
3. Daj osobom uczestniczącym pięć do sześciu minut na zaznaczenie na liście przywilejów tych, z których korzystają. Powiedz im, że nikt nie powinien widzieć list innych osób i nie trzeba nikomu mówić, co same zaznaczyły. Każda osoba sama decyduje, czym chce się podzielić z innymi.
4. Poproś osoby uczestniczące, aby przez około pięć minut porozmawiały w małych grupach: Jakie uczucia wam towarzyszyły podczas zaznaczania przywilejów? Czy coś was zaskoczyło? Czy były jakieś przywileje, z których nie zdawałeś / zdawałaś sobie sprawy?
5. Kontynuuj dyskusję w większej grupie i następnie przejdź do podsumowania.

PYTANIA DO REFLEKSJI:

- Dlaczego trzeba zdawać sobie sprawę z naszych przywilejów? Co się stanie, jeśli nie będziemy ich świadomi / świadome w kontaktach z tymi osobami, które nie mają takich samych przywilejów?
- Czy nasze przywileje wpływają na to, jak łatwo lub trudno jest nam korzystać z wolności słowa?
- Czy istnieje związek między przywilejami, prawami i demokracją?
- Jak się czujecie, gdy inne osoby przypominają wam o tym, że różnicie się od tego, co jest postrzegane jako „normalne”?
- Czy nauczyliście / nauczyłyście się czegoś z tego ćwiczenia, co można wykorzystać w codziennym życiu?
- Czy przychodzą wam do głowy jakieś inne przywileje, których nie ma na liście, a które mogłyby się tam znaleźć?

LISTA PRZYWILEJÓW:

- Mogę przeczytać tę listę.
- Nie mam problemu z wchodzeniem po schodach.
- Język, którym posługuję się w domu, jest tym samym językiem, którym posługujemy się w szkole.
- Słyszę, co mówi dana osoba w tłumie ludzi.
- Nigdy nie zadawano mi prywatnych pytań dotyczących moich operacji.
- Nigdy nie musiałem / musiałam wyjaśniać swojej orientacji seksualnej.
- Nigdy nie spałem / spałam na ulicy.
- Nigdy nie zadano mi pytania: «Ale z jakiego kraju tak naprawdę pochodzisz?».
- Moi rodzice lub ja jesteśmy właścicielami domu, w którym mieszkam.
- Mogę wracać do domu po zmroku bez strachu.
- Świąta, które są dla mnie ważne, są zaznaczone na czerwono w kalendarzu.
- Nowi ludzie, których spotykam, używają poprawnego zaimka w odniesieniu do mnie.
- Nigdy nie wstydiłem / wstydiłam się ani nie bałem / bałam rozmawiać z innymi o tym, jak czuję się w domu.
- Nigdy nie zdarzyło mi się, by ludzie tłumaczyli mój gniew lub emocje odwołując się do zespołu napięcia przedmiesiączkowego lub cyklu menstruacyjnego.
- Mogę przejść obok policjanta bez obawy, że zostaną zatrzymani / zatrzymana.
- Nie powiedziano mi, że nie wolno mi płakać ani okazywać emocji ze względu na moją płęć.
- Moi rodzice mają wyższe wykształcenie (studiowali na uniwersytecie).
- Mogę rozmawiać z władzami bez tłumacza.
- Nigdy nie doświadczyłem / doświadczyłam ataku terrorystycznego.
- W szkole uczyłem / uczyłam się o mojej własnej kulturze i historii mojego narodu.
- Moi rodzice mają bezpieczną pracę i co miesiąc otrzymują pensję.
- Nie boję się, że moje nazwisko utrudni mi znalezienie pracy.
- Krzesła z podłokietnikami nie stanowią dla mnie problemu.
- Krzesła bez podłokietników nie stanowią dla mnie problemu.
- Mam swobodny dostęp do leczenia, którego potrzebuję.
- Nigdy nie oferowano mi pieniędzy za seks.
- Nigdy nie powiedziano mi, że jestem w złej łazience lub w złej sekcji sklepu odzieżowego.
- W razie potrzeby otrzymuję pomoc w odrabianiu zadań domowych.
- W ciągu ostatnich kilku lat nie mówiono mi rzeczy typu «zrozumiesz to, gdy będziesz starszy / starsza» lub «zmienisz zdanie, gdy będziesz starszy / starsza».
- Nigdy nie potrzebowałem / potrzebowałam opieki psychiatrycznej.
- Byłem / byłam kilka razy na wakacjach za granicą.
- Nigdy nie powiedziano mi w domu, że na coś nas nie stać.
- Nigdy nie musiałem / musiałam organizować swojego dnia tak, by kontrolować ból fizyczny.
- Nigdy nie odmówiono mi wstępu do klubu nocnego ze względu na pochodzenie etniczne, akcent, ekspresję płciową lub niepełnosprawność.
- Nigdy nie powiedziano mi, że moje pochodzenie etniczne lub kultura nie mają wartości i nigdy nie czułem / czułam potrzeby ich ukrywania.
- Nigdy nie byłem / byłam rozdzielony z moją rodziną z powodu konfliktu lub prześladowań.
- Mam dostęp do czystej wody pitnej.
- Mam dostęp do wysokiej jakości edukacji i zasobów edukacyjnych.
- Mam wolność praktykowania mojej religii lub przekonań bez obawy przed prześladowaniami.

ĆWICZENIE 2: JAK REAGOWAĆ NA MOWĘ NIENAWIŚCI?

Osoby uczestniczące ustalają, w jaki sposób będą reagować na przypadki mowy nienawiści. Celem tego ćwiczenia jest wyposażenie osób uczestniczących w umiejętność krytycznego myślenia i reagowania na mowę nienawiści.

Przed rozpoczęciem, zapoznaj się ze wskazówkami na stronach 6-7, dotyczącymi przeprowadzania ćwiczeń.

Czas trwania: 45 minut

Liczba osób: Od 4 osób

Potrzebne materiały:

- Kartki z napisami: «ignoruję», «zgłaszam», «odpowiadam» i «mówię znajomym». Po jednym zestawie dla każdej grupy
- Karteczki samoprzylepne dla każdej grupy
- Długopis dla każdej osoby uczestniczącej.
- Stoper / minutnik

PRZEBIEG ĆWICZENIA:

1. Przygotuj sytuacje, które mogą być obraźliwe dla grup marginalizowanych w twoim społeczeństwie.
 - Przykład: Na szkolnym apelu jeden z mówców dzieli się swoją osobistą historią uchodźcy. Jeden z uczniów przerywa: «Nie potrzebujemy tu takich jak ty! Wracaj tam, skąd pochodzisz!».
2. Podziel grupę na czteroosobowe grupy wokół stołów. Na stołach umieść cztery kartki z napisami («ignoruję», «odpowiadam», «zgłaszam» i «mówię znajomym»), po jednej w każdym rogu.
3. Powiedz osobom uczestniczącym, że teraz usłyszą różne sytuacje i będą musiały zdecydować, co zrobić. Czy zignorują sytuację, zareagują na nią (odpowiedzą), zgłoszą ją lub powiedzą o niej znajomym. Najpierw sami podejmą decyzję indywidualnie, a następnie dojdą do porozumienia w grupie.
4. Poświęć kilka minut na to, aby osoby uczestniczące mogły przyjrzeć się czterem opcjom bez wystuchiwania przykładów sytuacji.
5. Przeczytaj jedną z sytuacji z przygotowanej listy.
6. Daj osobom uczestniczącym dwie minuty na samodzielne zastanowienie się: Jakie są plusy i minusy danej reakcji na sytuację?
7. Po dwóch minutach grupy omawiają indywidualne odpowiedzi przez pięć minut i uzgadniają jedną opcję. Jeśli zdecydują się odpowiedzieć, co powinni powiedzieć i w jaki sposób? Jeśli zdecydują się zgłosić, komu należy to zgłosić? Jeśli zdecydują się powiedzieć znajomym, co powinni powiedzieć i jak postępować?
8. Przejrzyj wybory każdej z grup i zadaj im pytania z listy na następnej stronie.
9. Powtórz punkty 4-8 przed przejściem do pytań końcowych.

PYTANIA DLA KAŻDEJ GRUPY:

- Którą opcję wybraliście / wybrałyście i dlaczego?
- Dlaczego nie wybraliście / wybrałyście innej opcji?
- Jakie są najważniejsze konsekwencje dokonanego wyboru?
- Jakich metod użylibyście / użyłybyście, aby zrealizować swoją decyzję?
- Czy w grupie były jakieś różnice zdań? Czy trudno było podjąć decyzję? Dlaczego?
- Jeśli ktoś decyduje się na wielokrotne «ignorowanie»: Czy są przypadki, w których najlepszą opcją jest ignorowanie tego, co się mówi? Czy są inne przypadki, w których mądrze jest nie ignorować mowy nienawiści?
- Jeśli kiedykolwiek byliście / byłyście celem mowy nienawiści: czego oczekiwaliście / oczekiwalybyście od innych?
- Po udzieleniu odpowiedzi przez kilka grup: Czy ktoś chciałby zmienić swoją opinię? Czy ktoś nie zgadza się z decyzją grupy? Dlaczego?

PYTANIA KOŃCOWE:

- Co was zaskoczyło w tym ćwiczeniu?
- Jakie mogą być konsekwencje braku reakcji na mowę nienawiści?
- Jakie mogą być konsekwencje dla osoby, która doświadczyła mowy nienawiści?
- Co stanie się ze społeczeństwem, jeśli mowa nienawiści zostanie znormalizowana?
- Czy reagowanie na mowę nienawiści można powiązać z byciem dobrym obywatelem / obywatelką?
- Czy możecie wykorzystać niektóre z omawianych przez nas kwestii w swoim codziennym życiu?

ĆWICZENIE 3: KORZENIE I GAŁĘZIE

W tym ćwiczeniu osoby uczestniczące otrzymują przykłady mowy nienawiści w Internecie. Wspólnie szukają przyczyn i szkodliwych skutków każdego stwierdzenia. Zastanawiają się nad powiązaniem między mową nienawiści online i offline, badają źródła problemu, i poszerzają swoją wiedzę na temat przyczyn rasizmu i dyskryminacji.

Przed rozpoczęciem, zapoznaj się ze wskazówkami na stronach 6-7, dotyczącymi przeprowadzania ćwiczeń.

Czas trwania: 45-60 minut

Liczba osób: Od 4 osób

Potrzebne materiały:

- Duże arkusze papieru.
- Markery lub długopisy dla każdej osoby.

PRZEBIEG ĆWICZENIA:

1. Zapytaj osoby uczestniczące, o czym myślą, gdy słyszą termin «mowa nienawiści». Poproś je o przedyskutowanie tego w małych grupach.
2. Powiedz im, że w dzisiejszych czasach mamy do czynienia z mową nienawiści w Internecie, w mediach społecznościowych, w komentarzach lub w wiadomościach prywatnych. Aby zrozumieć mowę nienawiści w Internecie, musimy postrzegać ją jako problem powiązany z kilkoma podstawowymi kwestiami, z których wiele znajduje się w świecie poza Internetem. Bezpośrednia praca nad tymi podstawowymi kwestiami jest często bardziej skuteczna niż tylko zajmowanie się przypadkami mowy nienawiści. Zapytaj osoby uczestniczące, dlaczego warto zajmować się takimi kwestiami?
3. Pokaż osobom uczestniczącym «drzewo mowy nienawiści» i powiedz, że wspólnie zidentyfikują przyczyny i szkodliwe skutki mowy nienawiści. Na każdym drzewie znajduje się mowa nienawiści (pień). Poproś osoby uczestniczące, aby zapisały przyczyny w korzeniach drzewa, a szkodliwe skutki w gałęziach. Mogą pracować jednocześnie nad przyczynami i skutkami.
4. Podziel grupę na 3-4-osobowe zespoły i poproś osoby uczestniczące o narysowanie drzewa na arkuszu papieru. Daj im po jednym

przykładzie mowy nienawiści, który ma być zapisany na pniu drzewa. Możesz wybrać własne przykłady lub skorzystać z poniższej listy.

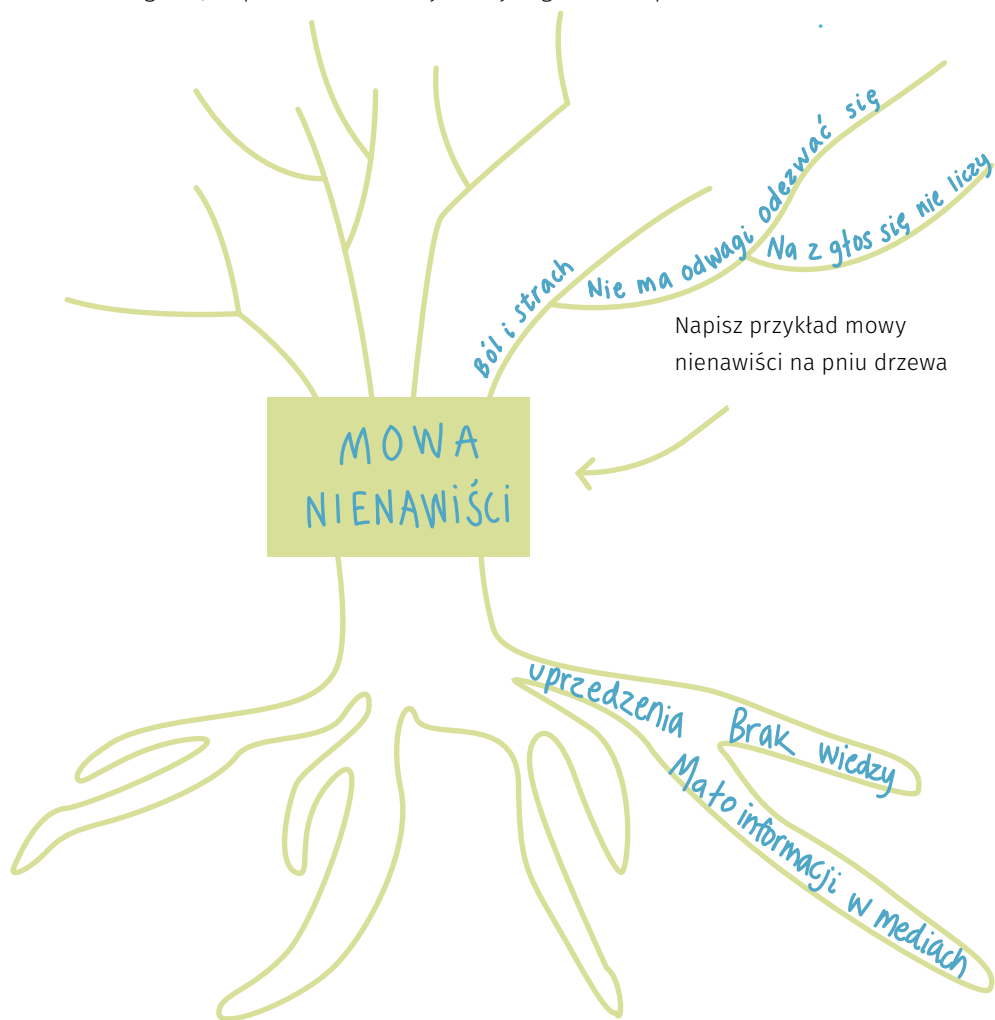
5. Poproś osoby uczestniczące, aby wyobraziły sobie, że ten tekst został opublikowany w Internecie. Może to być w polu komentarza w gazecie internetowej lub w kanale w mediach społecznościowych. Poproś je o wpisanie tyłu przyczyn i szkodliwych skutków, ile przyjdzie im do głowy.

Jeśli jakaś grupa utknęła w martwym punkcie, poproś ją, aby rozważyła, czy któryś z tych czynników nie wchodzi w grę:

- Media
- Politycy
- Mowa nienawiści w całym społeczeństwie
- Dyskryminacja w miejscu pracy
- Presja rówieśnicza
- Czynniki ekonomiczne
- Szkoła/edukacja

6. Daj grupom 20 minut na uzupełnienie drzew. Następnie poproś o przedstawienie wyników i przejdź do pytań podsumowujących.

Podczas pracy **nad górną częścią drzewa**, osoby uczestniczące omawiają możliwe szkodliwe skutki i konsekwencje mowy nienawiści. Tutaj niektóre skutki mogą wywoływać inne, rozwijając się dalej w następne gałęzie. Mogą one wpływać zarówno na jednostki, jak i na społeczeństwo. **Na przykład:** jednym ze skutków mowy nienawiści jest to, że dana osoba staje się zraniona, smutna i przestraszona. Prowadzi to do tego, że więcej osób w tej samej sytuacji zaczyna się bać, co z kolei prowadzi do tego, że nikt nie ma odwagi zabrać głosu, co prowadzi do utraty ważnych głosów w społeczeństwie.

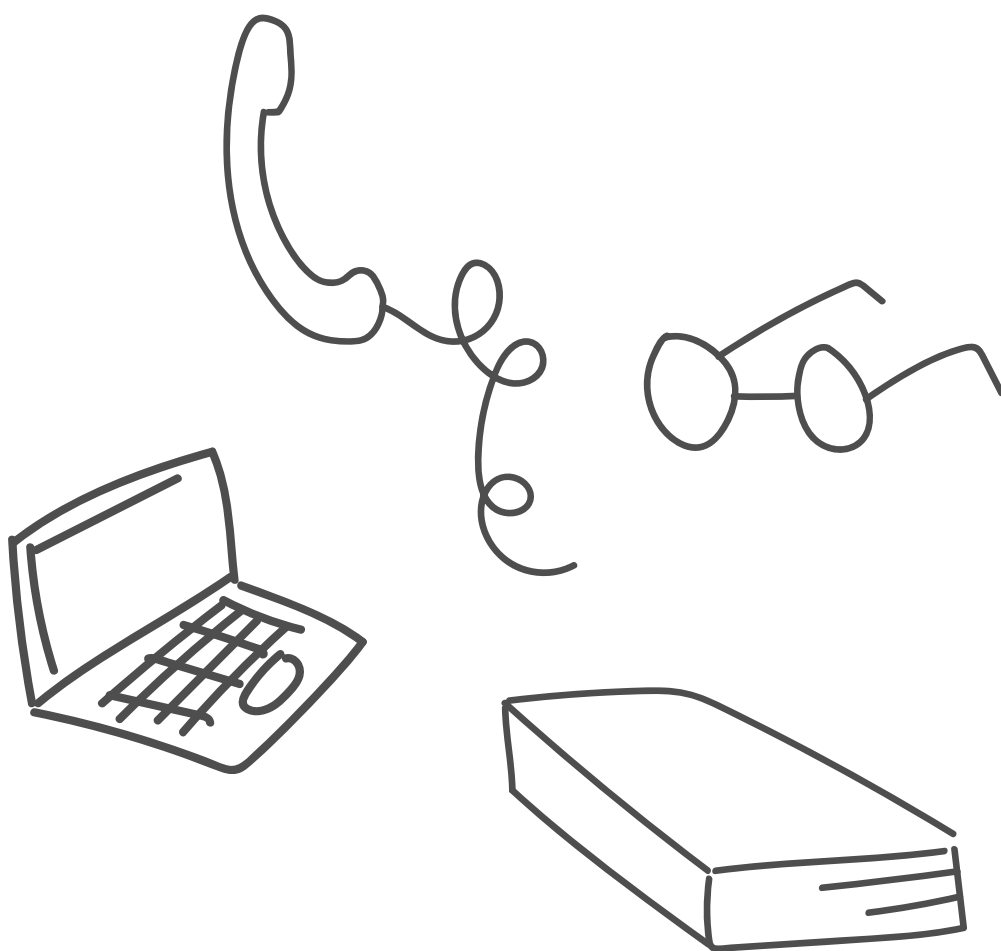

Kiedy schodzą **w dół drzewa**, pojawia się pytanie: «Dlaczego tak się dzieje?». Tutaj należy znaleźć jak najwięcej powodów. Niektóre przyczyny mogą być połączone z innymi przyczynami, dzięki czemu jedna rozszerza się i dociera dalej do korzeni. **Na przykład:** Mowa nienawiści wobec osób LGBT. Przyczyną może być uprzedzenie, które z kolei może być spowodowane brakiem wiedzy, co z kolei jest spowodowane zbyt małą ilością informacji w szkołach, mediach, społeczeństwie i tak dalej.

PYTANIA KOŃCOWE:

- Czy wasze drzewa bardzo się różnią? Na czym polegają te różnice?
- Czy macie jakieś pytania do innych grup?
- Czy łatwo było znaleźć «korzenie» mowy nienawiści? Czy w grupie pojawiły się jakieś sporne zdania?
- Czy któreś z korzeni lub gałęzi przedostały się do «prawdziwego» świata? Co nam to mówi o mowie nienawiści w sieci?
- Jakie są możliwe konsekwencje mowy nienawiści dla jednostki i społeczeństwa jako całości?

MATERIAŁY

WIĘCEJ NA TEN TEMAT:

Książki i broszury:

- Żyjąc w obliczu kontrowersji. Nauczanie kontrowersyjnych zagadnień w edukacji obywatelskiej i edukacji na rzecz praw człowieka, Rada Europy (2016); <https://rm.coe.int/teaching-controversial-issues-polish-final-web/1680944703>
- Zakładki - Przeciwdziałanie mowie nienawiści w sieci poprzez edukację o prawach człowieka, Rada Europy (2014); wersja polska: Warszawa (2015) https://www.ngofund.org.pl/wp-content/uploads/2015/04/Zakładki_podrecznik-przeciwko-mowie-nienawisci.pdf
- Kompas - Edukacja o prawach człowieka w pracy z młodzieżą, Rada Europy 2002; wersja polska: Stowarzyszenie dla Dzieci i Młodzieży SZANSA i Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli, Warszawa (2005); <https://szansa.glogow.pl/wp-content/uploads/2018/04/KOMPASPL.pdf> ; wersja angielska, która jest uaktualniana znajduje się na stronie: <https://www.coe.int/en/web/compass>

Strony internetowe:

thewc.org - Europejskie Centrum Wergelanda

Źródła

- 1 Dyrekcja ds. Edukacji Rady Europy (2017). Nauczanie kontrowersyjnych zagadnień. Dostęp: 2 marca, 2023, <https://rm.coe.int/teaching-controversial-issues-polish-final-web/1680944703>
- 2 Europejskie Centrum Wergelanda. Time to stand up and change the world. (Dostęp:02.03.2023), <https://theewc.org/content/uploads/sites/7/2021/12/P%C3%A5-tide-%C3%A5-st%C3%A5-opp-og-change-the-world-a-philosophical-conversation.pdf>)
- 3 Dyrekcja ds. Edukacji Rady Europy (2017). Nauczanie kontrowersyjnych zagadnień. Dostęp: 2 marca, 2023, <https://rm.coe.int/teaching-controversial-issues-polish-final-web/1680944703>
- 4 Amundsen, B. (2022). How many of us now live in a democratic country? Research
- 5 Kallelid, M. (2021, August 27). Survey: majority of young people would put democracy aside for a politician they agree with. Aftenposten, Politics. <https://www.aftenposten.no/norge/politikk/i/g6va01/undersokelse-flertall-av-unge-ville-satt-demokratiet-til-side-for-en-politiker-de-er-enig-med>
- 6 Botnen, T. (2022). ÅK:2022, The Youth Survey. Opinion
- 7 Hovde, KH, Svensson, P., Thorsen, DE (2022). Democracy. Large Norwegian encyclopedia. Retrieved 2 March 2023 from <http://snl.no/demokrati>
- 8 <https://www.fn.no/tema/menneskerettigheter/demokrati-og-medborgerkap>
- 9 Rada Europy (2016). Competence in democratic culture. To live together as equals in culturally diverse democratic societies. Council of Europe. s. 1-12
- 10 Botnen, T. (2022). ÅK:2022, The Youth Survey. Opinion
- 11 Ćwiczenie zostało zaadaptowane z: <https://theewc.org/content/uploads/sites/7/2021/09/7.-Hva-betyr-det-a-CC%8A-v%C3%A6re-en-medborger.pdf>
- 12 Wiek uprawniający do głosowania jest przedmiotem debaty. Na przykład kampania Vote 16 w Europie dąży do obniżenia wieku głosowania do 16 lat. Więcej szczegółów można znaleźć na stronie <https://rm.coe.int/en-vote-at-16-a6-web-collection-elections-democratiques/1680a8781c>
- 13 Nauczanie kontrowersyjnych zagadnień (coe.int)
- 14 Jore, MK (2022). Controversial, emotional and sensitive issues in school. s. 13-14.
- 15 (Nilstun, C. (2023). Controversy in Store norske leksikon on snl.no. Dostęp: 20.02.2023 from <http://snl.no/kontrovers>
- 16 Jore, MK (Ed.). (2022). Controversial, emotional and sensitive issues in school. Oslo: University Press. s.13-14
- 17 The Youth Freedom of Expression Council (2021). What about freedom of expression? Retrieved 23 March 2023 from <https://frittord.no/attachments/ab065f74cc5dd00e40ed531b8fc16e3c91a800c1/193-20210427210531482015.pdf>
- 18 Haugstvedt, H. Bjørge, T. (2022). Youth and extremism in 2021: A study of young people's assessment of extremism and prevention in Norway. University of Oslo. <https://www.sv.uio.no/c-rex/aktuelt/aktuelle-saker/2022/c-rex-rapport-2-2022-ungdom-og-ekstremisme.pdf>
- 19 Dyrekcja ds. Edukacji Rady Europy (2017). Nauczanie kwestii kontrowersyjnych. Dostęp: 2 marca, 2023,

<https://rm.coe.int/teaching-controversial-issues-polish-final-web/1680944703>

20 «What is the situation with the freedom of expression of youth and young adults in Norway?» 2021

21 The Norwegian Media Authority, (2022, 8 February). «You have to have thick skin or avoid being online» - a survey about young people's experiences with hate speech. s. 1-40.

22 The Equality and Discrimination Ombudsman. Hate speech. Retrieved 20.01.2023 from <https://www.ldo.no/ombudet-og-samfunnet/ombudets-arbeid/hatprat/>

23 What is the situation with the freedom of expression of youth and young adults in Norway?» 2021

24 Nordic Council of Ministers. Not OK: What is hate speech and what can you do about it? Ministry of Children and Equality. Dostęp: 20.01.2023 from https://bibliotek.bufdir.no/BUF/101/Ikke_greit_Hva_er_hatprat_og_hva_kan_du_gjore_med_det.pdf?_gl=1*5vf9f8*_ga*MTE1MTgyODk5Mi4xNjc0MjI10-DUw*_ga_E0HBE1SMJD*MTY3NDIyNTg1MC4xLjAuM-TY3NDIyNTg1MC4wLjAuMA

25 Ibid.

26 <https://www.unhcr.org/media/unhcr-teaching-about-refugees-2021-stress-and-trauma-guidebook>

27 Kierulf, A., Gisle, J. (2021, December 21). Freedom of expression in the Great Norwegian Lexicon. Dostęp: 20.01.2023 from <https://snl.no/ytringsfrihet>

THE EUROPEAN
WERGELAND
CENTRE

Iceland
Liechtenstein
Norway grants

A geometric line art logo consisting of several vertical bars of varying heights connected by horizontal lines, resembling a stylized skyline or a bar chart.

Norway
grants